

УДК 159.9.075

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ У МІЖПОКОЛІННОМУ ПРОСТОРИ

Н.О. Довгань

кандидат психологічних наук, науковий співробітник
лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології,
Національна академія педагогічних наук України, Київ, Україна
email: 1511ndovgan@gmail.com

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ВЗАИМОПОНИМАНИЯ В МЕЖПОКОЛЕННОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Н.А. Довгань

кандидат психологических наук, научный сотрудник лаборатории
психологии общения Института социальной и политической психологии,
Национальная академия педагогических наук Украины, Киев, Украина

RESEARCH OF THE FEATURES OF MUTUAL UNDERSTANDING IN INTER-GENERATIONAL SPACE

N.O. Dovgan

PhD in Psychology, researcher,
Institute of Social and Political Psychology,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

В статті обґрунтовано необхідність дослідження психологічних причин ускладнень й особливостей оптимізації взаєморозуміння у міжпоколінному просторі. Визначені проблемні питання і фактори оптимізації комунікативного простору поколінь; проведено аналіз бар'єрів і засобів взаєморозуміння в діалогічному спілкуванні (взаємна толерантність і розуміння, взаємоповага, прагнення до прийняття компромісних рішень). Запропоновано соціальний діалог для вирішення комунікативних проблем суспільного характеру.

Ключові слова: міжпоколінний простір; взаєморозуміння; діалог; покоління Дітей, Батьків, Прабатьків.

В статье обоснована необходимость исследования психологических причин осложнений и особенностей оптимизации взаимопонимания в межпоколенном пространстве. Определены проблемные вопросы и факторы оптимизации коммуникативного пространства поколений; проведен анализ барьеров и средств взаимопонимания в диалогическом общении (взаимная толерантность и понимание, взаимоуважение, стремление к принятию компромиссных решений). Предложено использовать социальный диалог для решения коммуникативных проблем общественного характера.

Ключевые слова: межпоколенное пространство; взаимопонимание; диалог; поколения Детей; Родителей; Прародителей.

The article substantiates importance of researching of the psychological causes of complications and the features of mutual understanding optimization in inter-generational space. The problematic issues and factors for inter-generational communicative space optimization are identified; the mutual-understanding barriers and method in dialogical communication are analyzed (mutual tolerance and understanding, mutual respect, commitment to compromise solutions). A social dialogue is proposed as a tool to solve communication problems of social character.

Keywords: inter-generational space; mutual understanding; dialogue; generation of Children, Parents, Grandparents.

Постановка проблеми. Циклічність суспільних зв'язків у відносинах (культурних, соціальних, політичних і т.д.) з далекої давнини знаходила прояв в темпоральності свідомості покоління, через переломлення родовим і суспільним, була відображена в організації як примітивних гентільних культур, так і складного системного соціуму: з одного боку, родова організація відносин визначалась соціальною стратифікацією членів малого суспільства (сім'ї, роду) на вікові групи (дітей, молоді, сімейних, людей похилого віку) різних соціальних позицій, з іншого – сегментацією минулого виступала періодизація сімейних поколінь як одиниця історична, яка визначала початок і кінець родового часу [4, с.167-182]. Але стрімка трансформація загальнолюдських основ покоління існування в сучасному світі вивела відносини (стосунки) населення різних вікових категорій в різноманітних соціальних ракурсах в стан ускладненого взаєморозуміння, створила проблему руйнування традиційних алгоритмів покоління взаємодії і обумовила необхідність детального дослідження особливостей комунікації в системі соціально-психологічного простору поколінь щодо пошуку змісту, засобу, форми, умови оптимального покоління спілкування.

Аналіз останніх досліджень, постановка завдання. Поколінняний аналіз XX-XXI століть проблематику ускладненої соціальної взаємодії, пояснював з різних ракурсів, представляючи покоління як об'єкт соціалізації (Т. Парсонс, М. Мід, Ш. Айзенштадт, Н. В. Шахматова, А. Інкелес, Д. Сміт, Д. Берто, та ін.) та суб'єкт соціально-політичного конфлікту (Г. Маркузе, Л. Фойер, та ін.). Так покоління як система соціально-вікових взаємозв'язків, взаємодій, відносин, яка охоплювала всю структуру генерацій суспільства, в дослідженнях покоління стратифікації створювала підґрунтя аналізу спадкоємності сімейних норм і поглядів, інституціональності характеристик покоління відносин, зв'язку соціальних процесів на мікро- та макрорівнях у межах генеалогічних категорій, міжпокоління і внутрішньопокоління мобільності [2]. Конфлікт поколінь виступав природним проявом людських потреб і каталізатором революційних перетворень суспільства, при цьому утруднення міжпокоління взаємодії ставали активізаторами соціальної еволюції [3], а покоління молоді окреслювало революційний потенціал суспільства [5, с.527]. Але різноплановість трактування у закордонній і вітчизняній науці причин непорозуміння і конфліктів у міжпокоління просторі ускладнили пошук соціально-психологічних механізмів оптимізації покоління комунікації, що й окреслило мету нашого дослідження: проаналізувати утруднення і можливості покращення взаєморозуміння в відносинах (стосунках) між поколіннями Дітей, Батьків, Прабатьків та визначити особливості досягнення взаєморозуміння в діалозі у міжпокоління просторі.

Виклад основного матеріалу. Через відсутність відповідних стандартизованих методик щодо основних аспектів відносин (стосунків) поколінь, було проведено опитування, яке окреслило етапи аналізу особливостей взаєморозуміння у міжпокоління просторі: (1) визначення проблемних питань і факторів оптимізації комунікативного простору поколінь; (2) аналізу бар'єрів і засобів взаєморозуміння в діалогічному спілкуванні.

На першому етапі за контент-аналізом запитання «Що ускладнює і завдяки чому можливо покращити взаєморозуміння між поколіннями?» були виокремлені культурно-історичний, комунікативно-діяльнісний, соціально-психологічний аспекти комунікативного процесу в системах «Діти – Батьки», «Діти – Прабатьки», «Батьки – Прабатьки», обумовлені різноманітним життєвими позицій, поглядів сформованих протягом життя, визначені комунікативні бар'єри і засоби покращення взаєморозуміння з партнерами відносин (стосунків).

Так, в культурно-історичному аспекті респонденти визначили причинами утруднень взаєморозуміння різні погляди на життя (60,8 %), різні життєві принципи (56,8 %), різний життєвий досвід (52,7 %), різне історичне виховання поколінь (54,1 %), стрімкі зміни навколишнього світу, епох (45,9 %) і як результат – взаємну неповагу (48 % і 35,1 %), нетерпимість (45,2 %), відстороненість (44,6 %), порушення особистих меж (28,4 %). Для подолання комунікативних перепон опитані пропонували представникам поколінь, перш за все, виховувати здатність до поваги (48,6 %) як шанобливого ставлення до іншого і його світобачення (28,4 %), поваги до старших (37,8 %), поваги один до одного (25,7 %), збереження традиційних загальносімейних цінностей (18,9 %), дотримання лояльного, доброзичливого ставлення у стосунках (33,8 %) і утримання від надмірних повчань (20,2 %).

У комунікативно-діяльнісному аспекті респонденти висвітили сучасні протиріччя розвитку суспільства: з прискоренням темпів науково-технічного прогресу (18,9 %) зменшенням часу міжособистісного і міжгрупового спілкування поколінь (13,5 % і 14,9 %), зі змінами форм комунікацій відбувається трансформація ціннісних систем – на перший план виходить інформаційно-технічна освіченість (23 %), а тактовність як здатність співставляти вчинки, слова, дії відповідно інших людей поступово знецінюється (27 %).

Засобами вирішення утруднень у відносинах (стосунках) у комунікативно-діяльнісному аспекті міжпоколінних систем респонденти визначили збільшення часу «живого» спілкування (41,9 %, 36,5 %, 36,5 %), сприяння міжпоколінному розумінню (36,5 %), довірі (33,8 %), любові (36,5 %), організації спільної міжпоколінної діяльності (27 % і 20,3 %), спільної роботи (20,3 %), завдяки чому в спілкуванні як багатоплановому процесі розвитку контактів може бути реалізовано комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (взаємодію), перцепцію (взаємне сприймання).

У ході опитування в соціально-психологічному аспекті характеристик спілкування проблемними питаннями (бар'єрами комунікації) респонденти зазначили нерозуміння вікових проблем, які виникають на різних етапах життя (52,7 %), гіпертрофовані прояви стилів взаємовідносин від гіперпідключання (14,9 %), гіперопіки (12,2 %) до демонстрації сили як підтвердження нерівності в правах (28,4 %), авторитарності батьків (25,7 %), боротьби за владу між старшими поколіннями (18,9 %), емоційної холодності (20,3 %) і, як відгук, негативізму (27 %) і незалежності дітей з поступовим дистанціюванням від сім'ї, батьків (27 %).

На питання «Завдяки чому можливо покращити стосунки між поколіннями?» в системах «Діти – Прабатьки», «Батьки – Прабатьки», на жаль, смислових одиниць з частотою згадування більше 9 % не було виокремлено, але в системі «Діти – Батьки» опитані респонденти засобом покращення зазначили розуміння вікових особливостей поколінь (58,1 %), надання права вільного вибору кожному суб'єкту відносин (стосунків) (20,3 %), отримання свободи визначення життєвих цілей і особистої відповідальності за результати своєї діяльності (18,9 %).

На наступному кроці дослідження з метою виявлення проявів комунікативних утруднень залежно від ідентифікації з поколіннями Дітей, Батьків, Прабатьків проведено аналіз результатів діагностики за критерієм χ^2 (табл. 1).

Таблиця 1.

Перепопи взаєморозуміння в міжпоколінних системах

Система «Діти – Батьки»			
З позиції Дітей	Asymp. Sig.	З позиції Батьків	Asymp. Sig.
Брак часу на спілкування	p<0,05*	Проблеми житла	p <0,1
Зміна епох		Невідверті стосунки	
		Гіперопіка батьків	
		Зміна епох	
Система «Діти – Прабабки»			
З позиції Дітей	Asymp. Sig.	З позиції Прабабків	Asymp. Sig.
Різне світобачення	p<0,05*	Нетактовність дітей (онуків)	p<0,05*
Різне виховання			
Не перетинаються з батьками в дії	p <0,1		
Система «Батьки – Прабабки»			
З позиції Батьків	Asymp. Sig.	З позиції Прабабків	Asymp. Sig.
Боротьба за вплив	p<0,01*	Боротьба за вплив	p<0,05*
Порушення особистих меж	p<0,1	Емоційна черствість батьків стосовно прабабків	
		Порушення особистих меж	p <0,1

Так, констатовано статистично значущі зв'язки в системі «Діти – Батьки» для покоління Дітей між браком часу на спілкування, особливостями комунікації, обумовленою зміною епох, і взаєморозумінням з поколінням Батьків (p<0,05); для покоління Батьків, на рівні тенденцій виявлені впливи на взаєморозуміння з Дітьми невіршеного житлового питання (Діти прагнуть жити окремо), невідвертих стосунків (Діти презентують неточну інформацію, в стосунках не щирі), гіперопіки Батьків і, знову, ускладнень обумовлених зміною епох.

У системі «Діти – Прабабки» взаєморозуміння з позиції Дітей залежить від залагодження відмінностей у світобаченні і вихованні (p<0,05) через причини вікової різниці та пережитих культурно-історичних подій і, на рівні тенденції, вирішенні питань щодо відсутності спільної діяльності між поколіннями (p<0,1). Цікаво, що для Прабабків результат відносин визначає тактовне, виховане поведження онуків (p<0,05).

Щодо особливостей взаєморозуміння в системі «Батьки – Прабабки» на першому плані, на думку як Батьків, так і Прабабків, є боротьба за вплив у відносинах (p<0,01 і p<0,05) і, на рівні тенденції, взаємне порушення меж особистого простору (p<0,1). Для Прабабків болісним питанням, яке стає перепоною для оптимізації відносин, стає емоційна черствість Батьків (p<0,05).

Для визначення причин взаємозв'язку вихідних змінних взаєморозуміння в міжпоколінному спілкуванні використано факторний аналіз. Перевірка доцільності використання означеного методу за результатами тестів Kaiser-Meyer-Olkin (0,555) і Bartlett (p = 0,000) підтвердила наявність кореляцій між змінними і загальну придатність наявних даних для факторного аналізу [1].

Отримані дані представляють п'ять груп (факторів) змінних у сукупності 68,072 % сумарної дисперсії, які мали найбільш тісні зв'язки. Перший компонент факторної моделі «Поважливе ставлення у спілкуванні» несе 17,463 % навантаження загальної дисперсії може бути інтерпретований як найбільш значущий фактор для покращення взаєморозуміння в відносинах (стосунках) між поколіннями. Він підтверджує припущення щодо залежності ефективності відносин (стосунків) у соціально-психологічному міжпоколінному просторі від реального «живого» спілкування представників різних поколінь. Наступні компоненти, представлені в порядку зменшення факторних навантажень, сформували матрицю покращення взаєморозуміння в відносинах (стосунках) між поколіннями, інтерпретовану наступним чином:

- F 1 (17,463 %) – Спілкування є обов'язковою умовою досягнення взаєморозуміння;
- F 2 (11,578 %) – Спільні інтереси представників різних поколінь, реалізовані в професійній діяльності, сприяють взаєморозумінню;
- F 3 (9,896 %) – Теплі і шанобливі відносини в системі «Батьки – Прабатьки» сприяють взаєморозумінню;
- F 4 (9,879%) – Розуміння вікових особливостей покоління Дітей і повага до покоління Прабатьків запобігають виникненню ускладнень взаєморозуміння обумовлених різницею у віці;
- F 5 (9,641%) – Взаємна повага і розуміння вікових особливостей поколінь у системі «Діти – Батьки» сприяють взаєморозумінню;
- F 6 (9,615 %) – Позитивне ставлення між поколіннями сприяє досягненню взаєморозуміння.

Таким чином, визначені основні фактори покращення взаєморозуміння – обов'язкове міжпоколінне спілкування, спільна діяльність, повага, розуміння вікових особливостей у міжпоколінних системах і позитивне міжпоколінне ставлення стали засадами наступного етапу пошуку засобів покращення відносин.

За контент-аналізом бар'єрів і засобів досягнення взаєморозуміння у формі діалогу в системі «Діти – Батьки» важливими причинами непорозумінь визначено небажання чути один одного (37,8 %), обмеження особистої свободи (9,5 %), відмінності у мовленні (сленгу) (9,5 %), характерні для представників різних поколінь. У системі «Діти – Прабатьки» максимальна кількість респондентів (37,8 %) виокремила бар'єри, обумовлені неусвідомленням суб'єктами комунікації особливостей характеристик і динаміки вікових змін, взаємну неповагу (24,3 %) і нетерпимість прабабатьків (21,6 %). В системі «Батьки – Прабатьки» перепоною визначено взаємне нешанобливе ставлення (26 %), конфліктні відносини (25,7 %) і безкомпромісність суб'єктів спілкування (16,2 %).

На наступному кроці вивчення бар'єрів взаєморозуміння, з попереднім виключенням змінних з низькими абсолютними показниками, які не несли інформативного значення, за факторним аналізом (КМО=0,604, Bartlett p = 0,000) виокремлено п'ять макропараметрів (69,193 % сумарної дисперсії) діалогічних бар'єрів між поколіннями. Найбільше навантаження отримав перший фактор (18,374 % сумарної дисперсії), до якого увійшли змінні нешанобливого ставлення в системах «Діти – Прабатьки» (0,895) і «Батьки – Прабатьки» (0,888), небажання чути один одного в системі «Діти – Батьки» (0,734). До другого фактору увійшли змінні щодо обмежень свободи дітей (0,724), непорозумінь у спілкуванні (0,710), конфліктних відносин (0,704), безкомпромісності в стосунках (0,611). Третій фактор (12,289 %) об'єднав показники ускладнення культури відносин (стосунків): байдужості батьків (0,789), неслухняності дітей (0,691), нетерпимості прабабатьків (0,535). Четвертий фактор (12,151 %) представив міжпоколінні

непорозуміння (0,513) обумовлені динамічними змінами у розмовній мові (0,873). У п'ятому факторі (11,007 %) причиною ускладнень взаєморозуміння в діалозі виступила вікова різниця між поколіннями Дітей, Батьків, Прабатьків (0,819 і 0,802).

Отже, визначені в результаті факторного аналізу показники, які заважають взаєморозумінню в діалозі між поколіннями, можуть бути інтерпретовані як:

- F 1 (18,374 %) – Неповага між поколіннями у відносинах (стосунках);
- F 2 (15,372%) – Конфліктні відносини (стосунки);
- F 3 (12,289%) – Проблеми культури відносин (стосунків);
- F 4 (12,151%) – Мова (сленг), що використовується поколіннями у відносинах (стосунках);
- F 5 (11,007%) – Вікова дистанція між поколіннями.

За результатами контент-аналізу засобами оптимізації взаєморозуміння в діалозі в системі «Діти – Батьки» респонденти зазначили необхідність спілкування на рівних (44 %), спрямованості суб'єктів чути (43,2 %), розуміти (41,3 %), довіряти (25,7%) один одному, здатності у відносинах йти на компроміс (27 %), розуміти і враховувати у стосунках зміни, які відбуваються в поколінному світобаченні відповідно до сучасності (24,3 %). У системі «Діти – Прабатьки» найважливішим опитані визначили шанобливе відношення один до одного (45,9%), спрямованість і бажання розуміти отриману в діалозі інформацію (44,6 %), доброзичливі (23 %) і толерантні (18,9%) стосунки. У системі «Батьки – Прабатьки» для взаєморозуміння важливим є повага до партнерів по діалогу (37,8 %), доброзичливе (33,8 %), толерантне (29,7 %) ставлення і здатність йти на компроміс (23 %).

Факторний аналіз на рівні максимально «навантажених» змінних щодо оптимізації взаєморозуміння в діалозі (критерії Kaiser-Meyer-Olkin і Bartlett's Test of Sphericity склали відповідно 0,733 при $p=0,000$) виокремив три фактори, які пояснили 62,266 % сумарної дисперсії і дозволив за результатами перетвореної матриці факторних навантажень зробити висновок, що досягнення взаєморозуміння в діалозі між поколіннями залежать від:

- F 1 (25,495%) – Толерантності і розуміння між партнерами по діалогу;
- F 2 (25,049%) – Поваги партнерів по діалогу;
- F 3 (11,722%) – Спрямованості партнерів по діалогу на прийняття компромісних рішень.

Висновки. За результатами психологічного дослідження умовами розгортання діалогічного спілкування на рівні відносин поколінь як малих і великих соціальних груп, об'єднаних функціональними ролями і обов'язками, цінностями, сформованими в процесі спільного життя, формування ментальної системи цінностей яких відбувалось під впливом значимих історичних подій стає взаємна толерантність і розуміння, взаємоповага, прагнення партнерів до досягнення згоди через прийняття компромісних рішень. Але для вирішення ускладнень у взаєморозумінні систем міжгрупових відносин поколінних спільностей або представників поколінь і держави, які вступають у суспільні відносини (економічні, політичні, духовні), визначених соціально-психологічних механізмів як умов досягнення взаєморозуміння недостатньо. Адже серед широкого кола учасників ефективно розв'язання соціальних проблем потребує координації взаємодій за рахунок використання переговорного інституту між поколінними групами, нерівними в суспільному становищі, правах, мірах впливу. І тому дієвим інструментом з вирішення комунікативних проблем суспільного характеру, залагодження психологічних ускладнень і конвенційних непорозумінь може виступити соціальний діалог як соціально-психологічний, конвенційно-комунікативний інструмент технології проектування ефективного діалогічного простору у міжпоколінних відносинах.

Список використаних джерел

1. Бююль А. SPSS: искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей / А. Бююль, П. Цефель; пер. с нем. – СПб. : ООО «ДиаСофтЮП». – 2005 – 608 с.
2. Шахматова Н. В. Поколенческая организация современного российского общества : монография / Надежда Владимировна Шахматова. — Саратов : Изд-во ун-та им. Н. Г. Чернышевского, 2003. – 321 с.
3. Feuer L. S. (1969) The Conflict of Generations: the character and significance of student movements. – NY., P. 527.
4. Marcuse Herbert (1969) An Essay on Liberation. – [Электронный ресурс]. – режим доступа – <https://www.marxists.org/reference/archive/marcuse/works/1969/essay-liberation.htm>
5. Hareven T. K. (1991) Synchronizing Individual Time, Family Time, and Historical time. In: J. Bender, D. E. Wellbery (eds.). Chronotypes. The Construction of Time. – Stanford: Stanford Univ. Press., P. 167-182.

References

1. Bjujul' A. SPSS: iskusstvo obrabotki informacii. Analiz statisticheskikh dannyh i vosstanovlenie skrytyh zakonomernostej / A. Bjujul', P. Cefel'; per. s nem. – SPb. : ООО «DiaSoftJuP». – 2005 – 608 s.
2. Shahmatova N. V. Pokolencheskaja organizacija sovremennogo rossijskogo obshhestva : monografija / Nadezhda Vladimirovna Shahmatova. — Saratov : Izd-vo un-ta im. N. G. Chernyshevskogo, 2003. – 321 s.
3. Feuer L. S. (1969) The Conflict of Generations: the character and significance of student movements. – NY., P. 527.
4. Marcuse Herbert (1969) An Essay on Liberation. – [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupa – <https://www.marxists.org/reference/archive/marcuse/works/1969/essay-liberation.htm>
5. Hareven T. K. (1991) Synchronizing Individual Time, Family Time, and Historical time. In: J. Bender, D. E. Wellbery (eds.). Chronotypes. The Construction of Time. – Stanford: Stanford Univ. Press., P. 167-182.